

BÜYÜK KRAL'DAN RAHİP TELİPİNÜ'YA BİR DİREKTİF (CTH 44)

Murat AYDIN*

Fatma İSLAM**

Makale Bilgisi

Başvuru: 07 Mayıs 2023

Kabul: 12 Haziran 2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: May 07, 2023

Accepted: June 12, 2023

Öz

MÖ ikinci binyılda Anadolu'da imparatorluk kurmuş, ilk siyasi birliği oluşturmuş Hitit Devleti'nin müttefikleri, düşmanları olduğu gibi vasalları da bulunmaktaydı. Birçok devletle ilişki içerisinde olan Hitit kralları gerek savaş ya da evlilik (kız alıp verme) yoluyla gerekse de antlaşmalarla siyasi yaşamını sürdürmüşlerdir. Hitit krallarının yaptıkları antlaşmalar içerisinde başka ülkelerin kralları dışında kendi oğulları ya da yönetimi altına verdiği akrabalarıyla da yaptığı antlaşmalar bilinmektedir. Yapılan bu antlaşmaların ana gayesi Hitit Devleti'nin siyasi gücünün, üstünlüğünün bilinmesi ve buna itaat edilmesi yönündedir. Devletin devamlılığı için kralın soyunun da tanınması ve korunması antlaşma metinlerinin ana unsurlarıdır. Bu kapsamda, vasal statüsünde bulunan Kizzuvatna'ya rahip olarak atanan Telipinu'yla, onu rahip olarak atayan babası I. Şuppiluliuma'nın yaptığı antlaşmanın ayrıntıları çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma, oğlu Telipinu'yla yaptığı antlaşmada, Telipinu'nun, prens olarak Arnuvanda'yı tanınmasını, ondan başkasını bey olarak istememesini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Şuppiluliuma, Telipinu, Kantuzzili, Kizzuvatna.

* Dr., muratsapinuva@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3409-520X.

** Dr., fatma.islam@alumni.metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1703-2960.

An Instruction from the Great King to the Priest Telipinu (CTH44)***Abstract***

The Hittite State, which established an empire and formed the first political union in Anatolia in the second millennium BC, had vassals as well as allies and enemies. The Hittite kings, who were in contact with many states, continued their political life either through war or marriage (exchange of daughters) and through treaties. Among the treaties organized by the Hittite kings, it is known that apart from the kings of other countries, the treaties they made with their own sons or relatives they gave under their rule. The main purpose of these treaties was to recognize the political power and superiority of the Hittite State and to obey it. For the continuity of the state, the recognition and protection of the king's lineage are the main elements of the treaty texts. In this context, the details of the agreement between Telipinu, who was appointed as a priest to Kizzuvatna also as a vassal, and his father Suppiluliuma, who appointed him as a priest, constitute the subject of our study. In the treaty he concluded with his son Telipinu, the Hittite great king Suppiluliuma I emphasizes that Telipinu should recognize Arnuvanda as a prince and not want anyone other than him as a lord.

Keywords: *Hittite, Suppiluliuma, Telipinu, Kantuzzili, Kizzuwatna.*

Anadolu, hem coğrafi konumu hem de ekonomik yönden taşıdığı önem nedeniyle birçok uygarlık tarafından yerleşilen, yurt edinilen, çevresindeki kültürlerden etkilenen ve onları etkileyen değerli bir yaşam alanı olmuştur. Bu uygarlıkların en önemlilerinden biri, ilk zamanlarda Kızılırmak'ın oluşturduğu kavis içinde, daha sonra da Kuzey Suriye'ye kadar genişleyen ve Anadolu'da ilk siyasi birliği kurmuş olan Hitit uygarlığıdır. Yaklaşık MÖ 1650-1200 yılları arasında hüküm sürmüş olduğu bilinen Hititler, çevredeki birçok ülke ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmuşlar ve etki alanlarını genişletmişlerdir.

Bronz Çağ dünyasında oldukça etkin politik bir yere sahip olan Hitit Devleti ve uygarlığına dair en önemli bilgi ve belgeler bu uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarında yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda açığa çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ve yüzey araştırmalarında ortaya çıkarılan bulgular Hitit devleti siyasetine ve kültürüne dair pek çok veri vermektedir ve bu bulgular içerisinde açığa çıkarılan yazılı belgelerin yeri oldukça mühimdir. Hitit devletine ait pek çok çivi yazılı belge açığa çıkarılmıştır. Hitit devletinin bilinen başkentlerinden biri olan Boğazköy-Hattuşa'da 30 bine yakın çivi yazılı tablet ve tablet

parçası ele geçmiştir. Boğazköy'den sonra Anadolu'daki ikinci büyük arşive¹ sahip Ortaköy-Şapinuva kentinde ise sayıları 4 bini geçen çivi yazılı tabletler ortaya çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra, Maşat Höyük-Tapigga'da 100'ü aşkın, Kuşaklı-Şarişsa'da yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ise 48 adet tablet bulunduğu bilinmektedir.² Ayrıca Kayalıpınar-Şamuha (Sivas), Oymaağaç-Vezirköprü'de de Hitit çivi yazılı tabletler ele geçmiştir. Ele geçen çivi yazılı bu tabletler, konusuna göre mektuplar, antlaşmalar, fal metinleri, direktif metinleri, dini metinler gibi gruplardan oluşan bir devlet arşividir. Çivi yazılı tabletler arasında Hititçe'nin yanı sıra, Akadça, Hurrice ve Hattice Sumerce gibi çivi yazısının kullanıldığı dillerde de yazılmış belgeler bulunmaktadır.

Bu arşivlerden başka çivi yazılı tablet bulunan merkezler de bulunmaktadır. Bunlar arasında; Tel El Amarna (Mısır), Tel Açana (Hatay), Ras Şamra (Kuzey Suriye), Meskene/Emar (Kuzey Suriye), Gözlükule (Tarsus), İnandık (Çankırı), Alaca Höyük (Çorum) yer almaktadır. Son zamanlarda Hitit çivi yazılı tabletler ele geçmiş yer arasında Büklükale (Kırıkkale), Uşaklı/Kuşaklı (Yozgat-Sorgun), Eskiyapar (Çorum), bulunmaktadır³.

Açığa çıkarılan belgelerden, Anadolu'da hüküm süren ve zamanla bir imparatorluk haline gelen Hititlerin idari yapısına dair pek çok bilgi edinilmektedir. Belgelerden, devlet yönetimine, savaşlara, devletlerarası ilişkilere dair pek çok veri elde etmek mümkündür. Başlangıçta kendi çekirdek bölgesi içerisinde hâkimiyet süren Hitit devletinin zamanla merkezi otoritesini daha uzak bölgelere çeşitli siyasi ve idari hamleler ile genişlettiği bilinir. Özellikle İmparatorluk döneminde sınırların genişlemesiyle merkezi yönetimin gücü artarak çeşitli idari örgütlenmelerin de önü açılmıştır. Hitit Kralı, devletini başkent Boğazköy'den idare ederken, gelişen bürokrasi sayesinde kralın otoritesini temsil eden rahipler, komutanlar, hakimler gibi geniş yetki sahibi çeşitli görevliler de merkezden uzak bölgelerde yönetimde önemli görevler üstlenmişlerdir.⁴ Hititlerdeki gelişmiş idari yapının yanı sıra, tıpkı çağdaşı pek çok devlette olduğu gibi gelişmiş bir diplomatik geleneğin var olduğu bilinmektedir. Bu gelişmiş diplomatik gelenek, özellikle devletlerarası politik iletişimin bel kemiklerinden biri sayılır. Bu geleneğin

¹ Aygül Süel, "Ortaköy-Şapinuva Arşivleri", 1996 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, (Ankara: 1997), 93.

² Sedat Erkut "Çiviyazılı Hitit Tabletleri". BELLETEN 61 / 232 (Aralık 1997): 495-498.

³ Esmâ Reyhan ve Tülin Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı, El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 119 vd.

⁴ Esmâ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017), 31.

bir neticesi olarak, çeşitli yazışmalar ve bir takım diplomatik antlaşmalar, Hitit ve hatta Bronz Çağı devletlerarası siyasetinin temelini oluştururlar. Boğazköy çivi yazılı arşivinde, ele geçen politik antlaşma belgeleri, Hitit Devleti'nin diğer büyük devletlerle olan siyasi ilişkilerini ve kendisine tâbi küçük krallıklarla olan politik iletişimini açığa çıkarmaları bakımından önemli belgeler arasında yer almaktadır⁵.

Bu antlaşmalar devletlerarasındaki ilişkiler bakımından incelenecek olursa, devletlerin statülerinin üç farklı şekilde nitelendirildiği görülecektir. Buna göre bir devlet Hititler'in ya müttefikidir ya vasalidir ya da düşmanıdır⁶. Antlaşmalar, politik bakımdan Hititler'e denk olarak kabul edilen (paritetik) devletlerle ve vasallerle yapılan antlaşmalar olarak iki kısma ayrılmaktadır⁷. Dolayısıyla kendilerine denk kabul ettikleri devletler ile yaptıkları anlaşmaların nitelik ve şartları ile vasalleri ile gerçekleştirdikleri anlaşmaların nitelik ve şartları birbirlerinden farklıdır.

Hititlerin yaptıkları antlaşma metinlerinin belirli bir sistematiği olduğu bilinmektedir. Buna göre; a) Giriş kısmı: bu kısımda hükümdarların isimleri yer almaktadır, b) Tarihi özet kısmı: bu kısımda iki devlet arasında gelişmiş ilişkiler özetlenir, c) Maddeler kısmı: yapılan antlaşmanın maddeleri yer alır, d) Suçluların iadelerini içeren kısım, e) antlaşmaya şahitlik eden tanrıların listesinin bulunduğu kısım ve f) antlaşmayı bozanın lanetlenmesini içeren tarafların takdisi kısmı yer almaktadır⁸. Bu antlaşma metinlerinin çoğu, Hititler tarafından da kullanılan ve dönemin diplomatik dili olan Akadca ile yazılmışlardır.

Anadolu sınırları içinde bulunan diplomatik taraflar, antlaşmalarda Hititçe'yi kullanırken, Suriye ve ötesinde bulunan ülkeler genellikle Akadca'yı tercih etmişlerdir⁹. Hitit krallarının antlaşmalarında Anadolu ülkelerinin alakalı olduğu konularda Akad dili kullanmadığını bu sebeple Kizzuwatna'yla yapılan antlaşmaların Mezopotamya-Suriye bölgesi antlaşmaları grubuna ait olduğu belirtilmektedir¹⁰. Ancak hem Hititçe hem

⁵ Ali Muzaffer Dinçol, "Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri* (30 Nisan-2 Mayıs 1986), (İstanbul: 1988), 35.

⁶ Albright Goetze, *Kleinasien*, (Handbuch der Altertumswissenschaft. Neubearbeitung Abt. III, T.1, Kulturgeschichte des Alten Orients, Abschn. 3, Lfg.1), (München: 1957), 97.

⁷ Dinçol, "Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları", 36; Rukiye Akdoğan, "Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar [Einige Notizen zu den hethitischen Staatsverträgen und zum Huqqana-Vertrag]", (in: *Fs Dinçol-Dinçol*, 2007), 27.

⁸ Dinçol, "Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları", 36.

⁹ Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta: (1999), 1.

¹⁰ Albright Goetze, *Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography*, (New Haven: 1940), 2.

de Akadça yazıldığı bilinen antlaşmaların var olduğu da belgelerden bilinmektedir. Örneğin, Şunaşşura antlaşması, Hititlerle Kizzuvatna arasında yapılmış olup, hem Akadça hem Hititçe yapılmıştır¹¹. Antlaşmalar konusunda Hitit devletinin çivi yazılı belge külliyatı, imparatorluk dönemine gelinene kadar oldukça zayıftır. Şimdiye kadar açığa çıkarılan antlaşma metinlerinin çoğunluğunun imparatorluk dönemine ait olduğu yapılan çalışmalardan bilinir.¹² İmparatorluk devrinin en önemli krallarından biri olan Kral I. Şuppiluliuma'da başarılı bir kral olarak çok sayıda antlaşma gerçekleştirmiş ve otoritesini güçlendirmiştir. Büyük kral I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkışı ile birlikte Hitit devleti, uygulanan politikalar ve siyasi stratejiler neticesinde hızla bir imparatorluk karakteri kazanmaya başlamıştır ve bu da devletlerarası arenada, daha faal bir rol ile sonuçlanmıştır. Özellikle I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkışı ve ardından ciddi ölçüde güçlenen ve örgütlenen merkezi otorite ile birlikte ele geçirilen veya mevcut iktidarı altında bulunan bölgelerde oluşturulan yeni yapılanmalar, bu bölgeler ile yapılan antlaşmaların içeriğinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda vasallık antlaşmaları önem taşımaktadır. Ülke sınırları içinde ve dışında stratejik öneme sahip çeşitli devletler, belirli yükümlülükler içeren antlaşmalar yolu ile Hitit kralına bağı hale getirilirler¹³ ve böylece merkezi otoritenin işleyişi güvenli şekilde devam ettirilir. İmparatorluk Dönemi'nde, Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın saltanatı ve sonrasında iç ve dış yönetimde izlenen stratejiler arasında görülen Vasal Devletler uygulaması I. Şuppiluliuma döneminde başlamıştır. Anadolu'da, Kizzuvatna ve Hayaşa'nın Anadolu dışında ise Nuhaşşe, Ugarit ve Amurru'nun Hitit Devleti'ne vasal statüde bağlı krallıklar oldukları bilinir¹⁴.

Konu bağlamında I. Şuppiluliuma'nın, kraliçesi Henti, oğlu Arnuvanda ve Başmuhafız Zida'yla beraber bir diğer oğlu Telipinu'yla yapmış olduğu antlaşma önemlidir. Bu antlaşmada, Telipinu, Teşup, Hepat ve Şarruma'ya hizmet etmek amacıyla Kizzuvatna'ya "Rahip" olarak tayin edilmiştir. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan bu antlaşmanın detaylarına geçmeden önce bir tanrıya hizmet için verilen rahip statüsünün ne olduğunu açıklamak gerekmektedir.

Sumerce LÚ/MUNUS SANGA, Hititçe LÚşankunni-/şakkuni- olarak belirtilen kelime, hem kadın hem de erkek tarafından üstlenilmiş bir rahiplik

¹¹ https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=41 Alıntı tarihi: 01.02.2023.

¹² Güngör Karağuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine göre Hitit devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. (Konya: Çizgi Kitapevi, 2002), 5 vd.

¹³ Esmâ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif*, 168.

¹⁴ Esmâ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif*, 168-169.

görevidir. Börker-Klähn, SANGA ifadesinin tanrıyı sevindiren, tanrıya yakın özel bir durum olarak tanımlanması gerektiğini, rahiplik statüsünden dolayı oluşan bir ayırımın söz konusu olduğunu, toplum tabakalarını bir piramit olarak düşünürsek SANGA'nın bu piramidin en tepesindeki noktayı temsil eden bir makama karşılık geldiğini söylemektedir¹⁵. SANGA'lık, eğitimine küçük yaşlarda başlanabiliyordu ve bu amaçla kraliyet ailesine mensup erkek çocuk dini bir birliğin himayesine verilmekteydi¹⁶. Örneğin, II. Muwatalli, Fırtına Tanrısının (pihaššašši- sıfatlı) hizmetine verilirken, III. Hattuşili'nin de Şamuhali İştari'nin hizmetine verildiği belgelerden bilinmektedir. IV. Tudhaliya ise, Şamuhali İştari'nin hizmetine girmeden evvel Nerik sarayında yetişmiş; ayrıca babası gibi Nerik ve Hakmiş'te Fırtına Tanrısının SANGA'sı olarak görev yapmıştır¹⁷. I. Şuppiluliuma'nın oğlu Telipinu'dan önce de Kantuzzili Kizzuvatna'da SANGA/rahiplik görevini yürütmekteydi. Ayrıca Kantuzzili'nin, benzer şekilde Güneş tanrısı İştari'nin SANGA'sı olarak rahiplik görevi yaptığı bilinmektedir.

Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın Kizzuvatna'ya “*Rahip*” olarak tayin ettiği oğlu Telipinu'yla yaptığı kararname niteliğindeki antlaşmanın içeriğinde; Hitit tahtını istememesi ve büyük kral Şuppiluliuma'nın hangi prensin adını veriyorsa onu kabul etmesini ve bu konularda telkinlerde bulunması konu bakımından önemlidir. Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın oğlu Telipinu'yla yaptığı antlaşma şu şekildedir:

*[Hatti ülkesi kralı, Büyük kral Majeste Şuppiluliuma, [Büyük Kraliçe Hin]ti, [Prens] Arnu(v)an[da ve Baş muhafız Zida şöyle (söyler)]: [Biz Kiz]zuwatna şehrinde, onun oğlu Telipinu'yu [Teşup, Hepat] ve Şarrumaya [köle olarak verdik.] Ve seni rahip yaptık. Ve ben [Büyük Kral] Şuppiluliuma, [Büyük Kraliçe Hinti], Prens Arnu(v)anda ve [saray muhafızlarının başı [Zida, rahip Telipinu için [oğlu (ve) torunu için de geçerli] şöyle bir antlaşma [yaptık]: Aynı şekilde ben, Majeste ve de kraliçe, Telipinu'yu nasıl [tanrıların rahibi] ve de kölesi olarak tanıdıysak. O, [prens Arnu(v)anda'yı da aynı şekilde [bey] olarak tanısin ve onu ve (aynı şekilde) biz onu koruyacağız. Ve ona [iyi bir şekilde davranacağız. Ve o, bey olarak] Hatti ülkesinde başka bir insanı istemesin. [] x hepsi x []*¹⁸

¹⁵ Jutta Börker-Klähn, “Grenzfälle: Šunaššura und Sirkeli oder die Geschichte Kizzuvatnas”, (UF XXVIII, 1996), 75.

¹⁶ Börker-Klähn, “Grenzfälle: Šunaššura und Sirkeli oder die Geschichte Kizzuvatnas”, 76.

¹⁷ Kraliyet üyelerinin rahipliği hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ada Taggar – Cohen, *Hittite Priesthood*, (Heidelberg: 2006), 27 vd.

¹⁸ KUB 19. 25 (CTH 44) Transkripsiyon ve tercüme için bk. Goetze, *Kizzuvatna and the problem of Hittite Geography*, 14 vd. Tercüme için ayrıca bkz: Güngör Karauğuz,

Yukarıda verilen KUB 19.25 numaralı metinde, Kizzuvatna'da Teşup, Hepat ve Şarruma'nın hizmetine verilen rahip Telipinu'nun, kardeşi Arnuvanda'yı Hattuşa'da prens olarak tanıması ona sadık kalarak, ondan başka birini beyi olarak tanınamaması vurgusu özellikle yapılmıştır. Yine benzer şekilde konu ile ilgili bir başka metin daha, Boğazköy arşivinde açığa çıkarılmıştır.

[] x x [] rahibin oğlu [][] aldıkları zaman [] onu da [suçlu tutarlar] her kim Kral]a, kraliçeye ya da prense karşı herhangi bir suç işlerse, o kişiyi rahip ya da rahibin oğluna karşı (kendi tarafına) çekmesin (korunmasın). O, kralın nasıl düşmanı ise, aynı şekilde onun da düşmanı olsun fakat eğer onlar onu mahkemeye çağırırsa, aynı şekilde rahip ya da rahibin oğlu orada (mahkemede) doğruyu söylediği gibi o, ayrıca o kişi karşısında da aynı şekilde doğruyu söylesin. Her kim kral (ve) kraliçeye dost ise aynı şekilde, rahibe de dost olsun. (Eğer) sen nüfuslu bey ve eğer x - x - x - x ya da ordu x [K]alk ve gel! Ya da (eğer) o, kral (ve) kraliçenin iyi (hareketlerini) senin önünde kötü söylerse ya da (eğer) o, kralın yönetimini (kötülerse) ya da kralın ihtimamını (gözetiminin huzurunda) küçültürse, (eğer) s[fen] Onu işitirsen, onu gizleme Onu saraya haber ver. (bildir.) Kizzuvatna ülkesi []-dığında [ve] eğer onun erkek kardeşi (ve) kız kardeşi, birbiriyle kavgaya tutuşursa erkek kardeşleri ve kız kardeşleri kralın mahkemesine çağır. Eğer rahip, beyin huzurunda kötü bazı şeyler söylerse, oradaki bey ne tahrik edilsin ne de [rahibe] kötü (birşey) yapmasın. [] Onu (iyi bir şekilde) sorgulasın. Ve eğer bir bey, [] rahibin huzurunda köt[ü konuşursa] rahip ne tahrik edilsin ne de beye kötü (birşey) yap[masın.]ve o [] x x ve rahip eve x x x x¹⁹

KUB 19.26 numaralı metinde ise; kral, kraliçe ve prense karşı işlenecek herhangi bir suç olursa, Kizzuvatna'daki rahip ve oğlunun suçu işleyenlerin tarafına geçmemesi, rahip ya da oğlunun oluşacak bir mahkemede doğruyu söylemesi emredilmiştir. Devam eden satırlarda kral ve kraliçeye karşı söylenecek kötü sözlerin gizlenmemesi, hemen saraya bildirilmesi istenmiştir. Bey ve rahibin herhangi bir kötü söz karşısında kışkırtılmamaları ve neticesinde kötü bir şey yapmamaları vurgulanmıştır.

Her ne kadar vasal bir krallıkla yapılan antlaşma niteliğinde olsa da, I. Şuppiluliuma'nın Kizzuvatna'ya Teşup, Hepat ve Şarruma'nın hizmetine

Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, (Konya: 2002), 70 vd.

¹⁹ KUB 19. 26 Transkripsiyon ve tercüme için bk. Goetze, *Kizzuvatna and the problem of Hittite Geography*, 12 vd. Tercüme için ayrıca: Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit*, 70 vd.

verilen oğlu rahip Telipinu'yla yaptığı bu kararnamenin özel bir nedeni olduğu kanısındayız.

Hitit büyük kralı II. Murşili'nin Veba Duaları'ndan²⁰ öğrendiğimiz üzere, I. Şuppiluliuma Genç Tuthaliya'yı öldürerek Hitit tahtına oturmuştur.²¹ Soysal bu konuda şöyle bir fikir öne sürmüştür: “*Genç Tuthaliya aslında “kralî muhafız alayı komutanı” Kantuzzili'nin oğluydu. Sonradan amcası kral tarafından evlatlık edinilmişti. Hitit kralî veraset sisteminde evlatlık edinmeyi genellikle veliaht olarak atama durumu izlediğinden, genç Tuthaliya'nın bu adoptasyon sonucunda Hitit tahtının gelecekteki sahibi olması da beklenmeliydi ve böylece onun II./III. Tuthaliya'dan sonraki hükümdar olması artık bir sürpriz sayılmayacaktı. Burada, kraliyet ailesi dahilindeki kişisel ve politik gelişmeler ne olursa olsun, olayların akışında genç Tuthaliya'nın babası Kantuzzili'nin önemli rol oynaması ve öz oğlunun kariyeri lehinde pozisyon takınması gayet doğaldır*”.²²

Kantuzzili'nin I. Arnuvanda'nın oğlu olduğu²³ ve rahip unvanıyla yazışmalar yaptığı Ortaköy-Şapinuva kazılarında açığa çıkarılan çivi yazılı metinlerden de bilinmektedir.²⁴ Kizzuvatna'da üstlenilen bu rahiplik görevinin yanı sıra Kantuzzili'nin diğer görevlerde de bulunması ona askeri, politik gücün yanında muhtemelen kraliyet sülalesi içinde “tahta çıkma” ritüel ya da merasimini düzenleme yetkisini vermektedir.²⁵ Bu bağlamda Kantuzzili'nin sahip olduğu konumun getirdiği otorite ile birlikte oğlu Genç

²⁰ Albright Goetze, “Die Pestgebete des Murşiliš, Kleinasiatische” (Weimar: *Forschungen* 1/2, 1929), 164 vd.; Yasemin Arıkan, *Murşili'nin Veba Duaları (CTH 378)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994), 70 vd. KUB 14.14 + KUB 19.1 + KUB 19.2 + KBo 3.47 + 1858/u + Bo 4229 + Bo 9433. KUB 23.3. (CTH 378.1) öy 8'-22' II. Murşili'nin Birinci Veba Duası. Güngör Karauğuz, *Hitit Duaları Kil Kitapları- Bin Tanrı için İlahi ve Münacatlar*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020), 121 vd.; Itamar Singer, *Hittite Prayers*, (Atlanta: SBL, 2002), 61 vd.

²¹ Bu konudaki tartışmalar için bkz: Fatma İslam, *Hititlerde Tahta Çıkış: Usuller Mücadeleler Uygulamalar*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021), 173 vd.

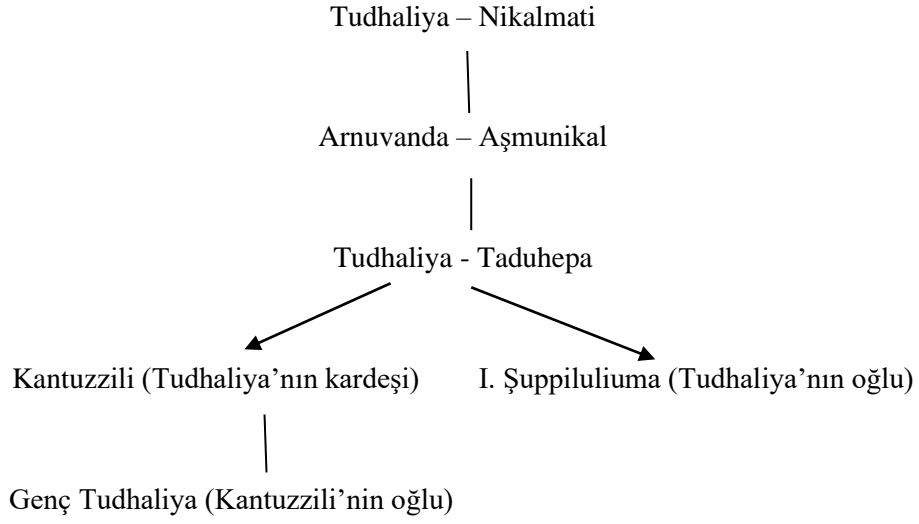
²² Oğuz Soysal, “Kantuzzili: “Genç” Tuthaliya İçin Kral Naibi?”, (*Coll. An.* XI, 2012, 326.

²³ Stefano de Martino, “Hittite Letters from the Time of Tuthaliya I/II, Arnuvanda I and Tuthaliya III”, (*Altorientalische Forschungen* 32, 2005), 311.

²⁴ Bkz: Aygül Süel, “Ortaköy-Şapinuva Tabletleri Işığında Anadolu Suriye İlişkileri Üzerine”, (*Çorum: 4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, 6 Aralık 2013, 2014), 71-76.

²⁵ Soysal, “Kantuzzili”, 327, dipnot 52.

Tudhaliya'nın Hitit tahtına kısa süreli de olsa çıkmasına vesile olmuş olabileceği fikrini desteklemekteyiz²⁶.

Bu bağlamda, Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın Kizzuvatna'ya rahip sıfatıyla atadığı oğlu Telipinu'yla yaptığı antlaşmanın satır aralarında vermek istediği direktifleri yorumlamak gerekecektir. Hitit krallarının başka krallıklarla yaptığı antlaşmalarda birbirlerinin soyunu koruma ve gelecekte Hitit tahtına çıkacak krala sadık kalınması yönünde telkinler de bulunmaktadır. I. Şuppiluliuma'nın Telipinu'yla gerçekleştirdiği kararnamede kendisinden sonra Arnuvanda'nın Hitit tahtına oturacağı ve Telipinu'nun da Arnuvanda'yı tanınması ve bey olarak başka birini istememesi vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, rahip ve oğlunun Kizzuvatna'daki bey tarafından kötü bir söz karşısında etkilenmemesi ve bunu derhal saraya haber vermesi telkin edilmiştir. I. Şuppiluliuma'nın özellikle bu antlaşmada bir prens ismini vermesinin tek örnek olduğu anlaşılmaktadır.

Buradan hareketle şunları söyleyebiliriz: İlk varsayımımıza göre, I. Şuppiluliuma, babası zamanında kuvvetli bir komutandı ve babasından sonra Hitit tahtına oturacak kişiydi. Ancak, babası onun yerine Genç Tudhaliya'yı tahta aday gösterdi. II. Murşili'nin anlattığına göre ise, Hattuşada'ki büyükler, beyler, komutanlar ve bizzat Şuppiluliuma da dahil olmak üzere

²⁶ Murat Aydın, "Haç Biçimli Mühür Baskısındaki Tudhaliya'lar Üzerine Bir Değerlendirme", (OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5/1, Mart 2023), 222.

ona bağlılık yemininde bulundular. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Soysal'ın Genç Tudhaliya'nın Hitit tahtına oturduğu fikrini destekleyerek, bu konuda rahip Kantuzzili'nin etkisinin büyük olduğu düşüncesindeyiz.

İkinci varsayımımıza göre ise, I. Şuppiluliuma II/III. Tuthaliya zamanında kudretli bir komutandı, fakat Maşat'ta açığa çıkarılan mühründe belirtildiğinin aksine, Kral Tuthaliya'nın gerçekten oğlu değil, damadıydı.²⁷ Kantuzzili ise kendi otoritesini kullanarak, güçlü bir komutan olan fakat damat olan Şuppiluliuma yerine oğlu Genç Tuthaliya'nın tahta çıkmasını sağlamış olabilirdi. Durum her ne olursa olsun, Kizzuvatna'nın ve Kizzuvatna'daki rahiplik statüsünün Hitit sarayındaki etkisinin büyük ve önem arz ettiği anlaşılmaktadır. I. Şuppiluliuma, Kizzuvatna rahibi olan amcası Kantuzzili'nin oğlu Genç Tudhaliya'yı Hitit tahtına aday göstermesinin ve bunu başarmasının Kizzuvatna'daki rahiplik görevinin etkin gücünden kaynaklandığını bilmektedir. Başından böyle bir olay geçmesi ve Genç Tudhaliya'yı öldürerek Hitit tahtına oturduğu için gelecekte de oğulları arasında böyle bir sorun çıkmasını engellemek amacıyla oğlu Telipinu'yla gerçekleştirdiği kararnameye prens Arnuvanda'nın ismini özellikle yazdırmıştır. Zira, KUB 19.26 nolu antlaşma metninden okunduğuna göre rahip ve oğlunun kışkırtılmamaları konusunda uyarı, Kantuzzili ve oğlu Genç Tudhaliya kısmına atıf yapar nitelikte olmalıdır.

Bu bakımdan yeni bir tarihsel kurgu yapılacak olursa; Metne göre, Kantuzzili ve oğlu Genç Tudhaliya, Kizzuvatna'da Hitit tahtı için kışkırtıldılar ya da desteklendiler ve onlar bu kışkırtmaya kapıldılar ve Genç Tudhaliya Hitit tahtına oturdu. I. Şuppiluliuma daha sonrasında Genç Tudhaliya'yı öldürdü ve o tahta oturdu. Bu konuda her ne yaşandıysa detayları eldeki mevcut belgelerden tam olarak öğrenememekteyiz, ancak Kizzuvatna rahibi olduğunu bildiğimiz Kantuzzili'nin ve onun gücünün Hitit sarayında oluşturduğu değişkenleri okuyabilmekteyiz.

Politik ve askeri anlamda başarılı bir yönetici olan I. Şuppiluliuma'nın otoritesini sağlam bir temele oturttuğu görülmektedir. Zira kendisinden sonra tahta oturan Arnuvanda'nın kısa süren saltanatından ve akabinde ölümünden sonra bile ne Telipinu ne de diğer oğulları tahta geçmemiş, bilindiği kadarı ile taht mücadelesi dahi etmemişlerdir. Bilakis kendi deyişiyle çocuk yaşta olan II. Murşili Hitit tahtına oturmuştur. Bu noktada, I. Şuppiluliuma'nın tahtı ele geçirdikten sonra oluşturduğu sistem

²⁷ Stefano de Martino ve Jared Miller (ed), *New Results and New Questions on the Reign of Suppiluliuma I*, (Firenze: Eothen 19, 2013), 56. Konu ile ilgili literatür için bkz: İslam, Hititlerde Tahta Çıkış, 173 vd.

ve güçlendirdiği merkezi otoritenin, kendisinin saltanatının ardından yaşanacak taht mücadeleleri bakımından önlem alıcı bir şekilde kurgulandığı düşünülebilir.

Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye bölgesinde oluşturduğu politik sistem doğrultusunda, antlaşmaları yerine getirmekle mükellef olan Kuzey Suriye'deki vasallar doğrudan Hitit kralına değil, kralın o bölgede yetkili kıldığı Kargamış kralı olan oğlu Piyaşili'ye karşı sorumlu kılınmışlardı. Kizzuvatna'daki rahiplik görevinden sonra Halpa'ya rahip-kral olarak atanan Telipinu da Kargamış'ın çatısı altındaydı²⁸. Bölgenin dini öneminin oldukça farkında olan I. Şuppiluliuma, oğlu Telipinu'yu Kizzuvatna'dan Halpa'ya rahip-kral olarak atayarak bir yandan dini gücü arkasına alırken²⁹ bir yandan da Kizzuvatna'nın etkinliğini azaltmak istemiş olabilir fikrini taşımaktayız. I. Şuppiluliuma, yayılım politikasını izlerken ele geçirdiği toprakların yönetimini anlaşıldığı üzere merkezi otoritesine sadık oğullarına vermiştir ve Kargamış'ın da Hititler'e bağlanması ile bölgedeki vasal krallıkların kontrolü sağlanmıştır. Şuppiluliuma bölgedeki "Genel Vali" olarak adlandırılan sistemi oluştururken, vasallerini direkt olarak yetkili kıldığı oğlu Kargamış kralı Piyaşili'yle muhattap ettirmiştir³⁰. Kanımızca I. Şuppiluliuma bu politikasıyla, gerek dini yönden, gerekse politik yönden, dışarıdan gelebilecek olan ve doğrudan Hitit sarayını etkileyebilecek olayların etkisini bir şekilde azaltmak, hafifletmek istemiş olabilir.

Sonuç itibarıyla, Hitit büyük kralı I. Şuppiluliuma'nın, Kizzuvatna'ya rahip olarak atadığı oğlu Telipinu'yla gerçekleştirdiği kararname niteliğindeki bu belge ile bir diğer oğlu olan Arnuvanda'nın ismini özellikle belirtmesi kuvvetle muhtemel olarak, gelecekte yaşanacak taht kavgalarının önüne geçmektir. Şuppiluliuma'nın bunu özellikle yapmasının ardında, kendisinin gasıp bir kral olarak devraldığı ve çeşitli yönetim reformları ile daha da merkezileştirdiği imparatorluğunu olası bir taht kavgasından korumak istemesi oldukça doğal ve sıradan bir durum olmalıdır. Özellikle Kizzuvatna'da rahip görevine atadığı oğluyla yaptığı antlaşmaya Arnuvanda'nın isminin yer almasındaki ana sebep, kendisinin zamanında meydana gelen amcası Kantuzzili'nin rahiplik görevinin verdiği güçle Hitit sarayında kendisinden soyundan birinin kral olarak geçmesini sağlayan etkiyi/gücü bertaraf etmek olmalıdır. Şimdilik elimize geçen başka hiçbir vasal anlaşmasında açıkça bir prens adı belirtilmemiş, genellikle Hitit

²⁸ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif*, 174.

²⁹ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif*, 173.

³⁰ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif*, 173.

kralının belirlediği varisin vasal kral tarafından desteklenmesi şartı getirilmiştir. Bu bakımdan bu detayın, kardeşler arasındaki bir mücadeleden sakınmak amaçlı olduğu düşünülebilir. Zira, bir çok vasal krallıklarla antlaşma yapan I. Şuppiluliuma'nın kendisinden sonra tahta oturacak kişinin adının özellikle verildiği tek antlaşma olması düşüncelerimizi destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Rukiye. “Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar [Einige Notizen zu den hethitischen Staatsverträgen und zum Huqqana-Vertrag]”, in *Fs. Dinçol-Dinçol*. 27-35.
- Arıkan, Yasemin. *Mursili'nin Veba Duaları (CTH 378)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994.
- Aydın, Murat. “Haç Biçimli Mühür Baskısındaki Tudhaliya'lar Üzerine Bir Değerlendirme”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/1, (Mart 2023): 211-224.
- Beckman, Gary. *Hittite Diplomatic Texts*. Atlanta: 1999.
- Börker-Klähn, Jutta. “Grenzfälle: Šunaššura und Sirkeli oder die Geschichte Kizzuvatnas”, *UF XXVIII*, (1996): 37-104.
- Cohen - Ada Taggar. *Hittite Priesthood*. Heidelberg: 2006.
- CollAn: Colloquium Anatolicum/Anadolu Sohbetleri, İstanbul.
- CTH: *Catalogue des Textes Hittites*, Paris.
- de Martino, Stefano. “Hittite Letters from the Time of Tutḫaliya I/II, Arnuwanda I and Tutḫaliya III”, *Altorientalische Forschungen* 32,(2005), 291-321.
- de Martino, Stefano ve Miller Jarde (ed.).*New Results and New Questions on the Reign of Suppiluliuma I*, Firenze: Eothen 19, 2013.
- Dinçol, Ali Muzaffer. “Hititlerin Devletlerarası Antlaşmaları”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*(30 Nisan-2 Mayıs 1986), (1988): 35-46.
- Erkut Sedat “Çiviyazılı Hitit Tabletleri”. *BELLETEN* 61 / 232 (Aralık 1997): 495-498 .
- Goetze, Albright. “Die Pestgebete des Muršiliš, Kleinasiatische” *Forschungen* 1/2, Weimar, (1929): 161-251.
- Goetze, Albright. *Kizzuvatna and the problem of Hittite Geography*. New Haven: 1940.
- Goetze, Albright. *Kleinasien*, (*Handbuch der Altertumswissenschaft*. Neubearbeitung Abt. III, T.1, Kultur geschichte des Alten Orients, Abschn. 3, Lfg.1) München: 1957.

- İslam, Fatma. Hititlerde Tahta Çıkış: Usuller Mücadeleler Uygulamalar, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2021.
- Karauğuz, Güngör. *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya: 2002.
- Karauğuz, Güngör. *Hitit Duaları Kil Kitapları- Bin Tanrı için İlahi ve Münacatlar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Kınal, Firuzan. "Eski Anadolu Tarihi", *Dünya Tarihi*, XIII. Seri- No: 7, TTK Basımevi (1962): 82-135.
- KUB: KeilschrifturkundenausBoghazköi, Berlin.
- Reyhan, Esmâ ve Cengiz, Tülin. *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı, El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Reyhan, Esmâ. *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Singer, Itamar. *Hittite Prayers*, Atlanta: SBL, 2002.
- Soysal, Oğuz. "Kantuzzili: "Genç" Tuthaliya İçin Kral Naibi?", *Coll. An. XI*, (2012): 309-346.
- Süel, Aygül. "Ortaköy-Şapinuwa Arşivleri", 1996 yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, (1997): 93-99.
- Süel, Aygül. "Ortaköy-Şapinuwa Tabletleri Işığında Anadolu Suriye İlişkileri Üzerine", 4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 6 Aralık 2013, (2014): 71-76.